

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Галина Груць

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та менеджменту освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
E-mail: hrutsg@ukr.net

Відповідно до стратегічних завдань, які нині стоять перед сучасною освітою (гуманізація та гуманітаризація освітнього процесу, формування життєвої компетентності учнів, забезпечення конкурентоздатності випускників навчальних закладів тощо), розробляються нові підходи, форми і технології здобуття освіти усіма категоріями школярів: нормотиповими, девіантними й обдарованими дітьми, а також дітьми з обмеженими можливостями здоров'я (далі – ОМЗ) або з обмеженими можливостями життєдіяльності (далі – ОМЖ).

Тож сьогодні перед кожним закладом загальної середньої освіти постає проблема створення такого інклюзивного освітнього середовища, яке дозволить ефективно залучати та включати в освітній процес усіх його учасників, гармонізувати процеси навчання, виховання, формування, розвитку та соціалізації дітей з особливими освітніми потребами (ООП). У Законі України «Про освіту» (2018 р.) інклюзивне освітнє середовище розглядається як сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб і можливостей.

Проблемі з'ясування сутності, структури, характеристики освітнього середовища навчального закладу для дітей з обмеженими можливостями життєдіяльності (ОМЖ) й особливими освітніми потребами (далі – ООП) присвячені праці В. Бондаря, В. Засенка, В. Коваленко, А. Колупаєвої, О. Нагорної, Н. Шматко та ін.

Серед першочергових кроків щодо створення інклюзивного середовища вбачаються такі: відмова від стереотипних поглядів на вчителів, учнів і навчальний процес; формування в школі атмосфери, заснованої на ідеях інклюзії; розбудова школи як громади; зосередження на співпраці, а не на конкуренції; прищеплення віри в свої сили кожному члену шкільного колективу [4]. Мета цього середовища – орієнтуватися на розвиток особистості та відповідати запитам соціального оточення і сподіванням людини.

Ураховуючи сучасне розуміння поняття освіта в інклюзивній педагогіці, В. Коваленко розглядає освітнє середовище як систему корекційного впливу на перебіг розвитку учня з особливими освітніми потребами шляхом створення спеціальних умов (організаційних, просторово-предметних, психодидактичних, соціальних), які сприяють збереженню його здоров'я та формуванню особистості як цілісної структури в єдності таких її компонентів, як пізнавальні процеси й емоційно-вольова сфера, досвід (знання, уміння, навички, звички), потреби, інтереси, цілі та мотиви [1].

Натомість В. Ясвін розглядає освітнє середовище як систему впливів й умов формування особистості за заданим зразком, а також можливостей для її розвитку, що містяться в соціальному і просторово-предметному оточенні [3]. Таким чином дослідник акцентує увагу саме на аспекті педагогічного впливу, як детермінованого процесу розвитку культурного середовища школи й особистості в ньому. Для того щоб освітнє середовище мало розвивальний ефект, воно передовсім повинно забезпечувати комплекс можливостей для саморозвитку всіх суб'єктів освітнього процесу (учнів і педагогів). Цей комплекс, на думку В.А. Ясвіна, містить три структурних компоненти:

- просторово-предметний компонент – архітектурна організація життєвого простору;

- соціальний компонент – особливості суб'єктів освітнього процесу; комунікаційна сфера (стиль спілкування й викладання, просторова і соціальна щільність суб'єктів навчання);

- психодидактичний компонент – змістовна сфера (концепції навчання і виховання, навчальні програми, навчальний план, підручники й навчальні посібники та ін.) і методи навчання, обумовлені психологічними цілями побудови освітнього процесу [3].

Отже, організація інклюзивного освітнього середовища для дітей з ООП передбачає адаптацію та модифікацію просторово-предметного, психодидактичного та соціального компонентів освітнього середовища.

Зрозуміло, що діти з ОМЗ (глухі, незрячі, з порушеннями опорно-рухового апарату (дитячий церебральний параліч), із синдромом Дауна, розладами аутистичного спектру, ментальними порушеннями) потребують різної підтримки, і в якісному, й у кількісному відношенні. Важливо, щоб в інклюзивних умовах були забезпечені: корекційний вплив; адаптація навчального матеріалу; звуковий режим; візуальний режим; адаптація процесу викладення матеріалу, виконання завдань та системи перевірки засвоєння матеріалу.

Отже, модифікація та адаптація – це стратегії спрощення програми викладання, для того щоб дитина з ООП засвоювала ті самі теми, що і її однокласники. Відмінність модифікації від адаптації полягає у рівні засвоєння знань дитиною. У першому випадку (модифікація) він може не відповідати віковим особливостям учнів класу, а в другому (адаптація) зміст навчання і рівень його засвоєння буде таким самим, як і у всьому класі.

Тож освітнє середовище вважається інклюзивним при наявності таких ознак:

- спланований та організований фізичний простір, у якому діти можуть безпечно пересуватися під час групових й індивідуальних занять;
- наявність сприятливого соціального, морально-психологічного та психо-емоційного клімату;
- естетизація освітнього середовища;
- створення умов для співпраці дітей, а також надання одне одному допомоги задля досягнення позитивного результату;
- педагогічна підтримка і захист кожної дитини.

Варто зазначити, що зміни у трактуванні питань інвалідності спричинили появу нового підходу до філософії дизайну закладів загальної середньої освіти, який від самого початку процесу проектування враховував би потреби всіх користувачів. Цей підхід з часом набув міжнародного визнання і закріпився як концепція «універсального дизайну».

Такою концепцією передбачено, що вчитель інтерпретує курикулум з метою забезпечення потреби кожної дитини без подальших модифікацій. Така організація навчальної діяльності включає можливості для застосування множинних способів подання матеріалу, організації та залучення всіх учасників освітнього процесу.

В інклюзивному освітньому середовищі всі діти здатні досягати успіху. На основі всебічного аналізу джерел з цієї проблеми Д. МакГрегор і Фогельсберг наводять такі переваги для дітей з особливими освітніми потребами:

- в інклюзивному середовищі діти з обмеженими можливостями демонструють вищий рівень соціальної взаємодії з іншими дітьми, які таких обмежень не мають;
- в інклюзивному освітньому середовищі підвищується соціальна компетентність і вдосконалюються комунікативні навички дітей з відмінними здібностями;
- діти з особливими потребами навчаються за складнішою й глибшою навчальною програмою, завдяки чому процес набуття вмінь і навичок протікає ефективніше, а академічні досягнення покращуються;
- посилюється соціальне сприйняття дітей з відмінними здібностями завдяки методиці навчання в інклюзивних школах, де воно часто відбувається у формі групової роботи.

Працюючи в малих групах, діти навчаються бачити людину, а не її ваду, починають усвідомлювати, що між ними та дітьми з обмеженими можливостями є багато спільного; – дружні стосунки між дітьми з обмеженими можливостями та нормотиповими зазвичай частіше розвиваються в інклюзивному середовищі.

Дослідження підтверджують, що діти в інклюзивному закладі мають надійніші й триваліші зв'язки з друзями, ніж діти в сегрегованому середовищі. Це особливо справедливо в ситуації, коли діти відвідують місцеву школу у своєму районі й мають більше можливостей бачитися з друзями після уроків.

Аргументи на користь перебування учнів в інклюзивному освітньому середовищі незаперечні. Тому супротивне твердження про те, що решта дітей отримують менш якісну освіту в інклюзивному середовищі чи опиняються у менш сприятливих соціальних умовах, важко назвати аргументованим.

Український досвід впровадження інклюзії актуалізував також проблему відсутності розуміння комунікативної та загальної інклюзивної культури у соціумі, зокрема, у батьків, які мають дітей з нормотиповим розвитком, а також у вчителів, які у своїй педагогічній діяльності не мали досвіду взаємодії з особами, що мають обмежені можливості життєдіяльності, і припускали, що їхнє навчання можливе лише в спеціальних освітніх закладах, медико-педагогічних та соціально-реабілітаційних центрах тощо. Окрім того, українці назагал досі мало обізнані про можливості взаємодії, засоби комунікації з особами з ОМЖ, спостерігається відсутність знань про логістику формування доступного середовища у різних фахівців: архітекторів, будівельників, управлінців, які повинні створювати нову або реконструювати стару архітектуру будівель і створювати умови для відпочинку, дозвілля, пересування людей з ОМЖ.

Зрештою, і досі багато батьків не хочуть, щоб їх нормотипові діти навчалися або перебували з дітьми з ООП в єдиному просторі: ігровому, освітньому, культурно-дозвільневому. Це свідчить про недостатній рівень сформованості комунікативної інклюзивної культури. А відтак це негативно впливає на розвиток інклюзивного простору й на створення сприятливого інклюзивного середовища у соціумі.

Тому загальна інклюзивна культура має бути сформована у кожній людині, незалежно від місця роботи чи проживання. Інклюзивна культура як компонент загальної є свідченням рівня вихованості, освіченості, ерудованості особистості, проявом її моральних і духовних якостей щодо осіб з ОМЖ та ООП.

Таким чином, інклюзивне освітнє середовище – це середовище, де всі учні незалежно від своєї освітніх потреб здатні навчатися ефективніше, підвищувати свою соціальну компетентність, вдосконалювати комунікативні навички, а також відчувати себе частиною спільноти.

Список використаних джерел:

1. Коваленко В. Є. Компоненти освітнього середовища як фактор емоційного розвитку розумово відсталих школярів. *Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору*. 2012. Вип. 27, т. IX (42), додаток 1. С. 287–296.
2. Лупарт Д. Шкільна реформа у Канаді: перехід від роздільних систем освіти до інклюзивних шкіл. Київ : КУМД. 2007. 57 с.
3. Ясвін В. А. Освітнє середовище: від моделювання до проєктування. Москва : Сенс, 2001. 365 с.
4. Таранченко О. Тенденції сучасної освіти: роль педагога у створенні ефективної інклюзивної школи. *Дефектологія. Особлива дитина: навчання та виховання*. 2011. № 1. С. 19.